

SZEMLE

GEOFFREY PARKER

EMPEROR

A New Life of Charles V.

*(Yale University Press, New Haven–London, 2021., 737 o.,
ISBN 978-0-300-19652-8)*

A történettudomány egyik legtöbbször említett személyisége, korszakának legismertebb és legjelentősebb uralkodója, politikusa és hadvezére V. Károly német-római császár (ur. 1530–1556).¹ Mindig nehéz dolgunk van az uralkodói életrajzokkal, és ez alól a most ismertetésre kerülő mű sem kivétel – felmerül a kérdés: szükség van-e a már megjelentek mellé egy újabb monográfiára, és ha igen, akkor az milyen új szempontokat kínálhat?

A kötet szerzője, Geoffrey Parker a kortárs történettudomány egyik kimagasló alakja, jelenleg az Ohioi Állami Egyetem (Ohio State University) történészprofesszora, több évtizede a kora újkori egyetemes történelem kutatója. Elsősorban az európai katonai krízisekkel, hadtörténelemmel foglalkozik, főként a Spanyol Királyság és a Német-római Birodalom viszonylatában. Számos tanulmány, monográfia szerzője és szerkesztője, melyekben elsősorban eme két régió katonai konfliktusaira összpontosít. Az egyetemes hadtörténetírás a hadügyi forradalom modellje kapcsán ismeri munkásságát.

V. Károly császár életrajzát először 2019-ben jelentette meg, a kötetet több nyelvre is lefordították, és a tavalyi évben újrakiadást ért meg. Parker terjedelmes munkájában igen részletes áttekintést ad a téma különböző aspektusairól, melyek közül most elsősorban a hadtörténeti vonatkozásokra térünk ki, de vázlatosan utalunk a szerző által felvetett fontosabb politikai és gazdasági kérdésekre is. A mű többek között nagy hangsúlyt fektet V. Károly dinasztikus háborúira is, melyek lezárulta után Parker a nyugati világ bajnokaként („Champion of the Western World”) aposztrofálja személyét, ezért legújabb életrajza számot tarthat a hadtörténet iránt érdeklődők figyelmére is.

A szerző egyik célja, hogy tekintélyes mennyiségű forrás felhasználásával bemutassa és elemezze a császár politikai-katonai pályafutását, elsősorban arra a kérdésre keresve a választ, hogy milyen motivációk húzódhattak meg személyes cselekedetei mögött, mi alapján hozta meg döntéseit, minek köszönheti birodalmának területi

¹ A választófejedelmek már 1519-ben császárrá választották, de pápai jóváhagyást és koronát csak 1530-ban szerzett.

egységét, s hogyan volt képes ezt a több kontinensre kiterjedő birodalmat a nehézségek ellenére többnyire sikeresen irányítani, eleve egyben tartani. A kérdés megválaszolásához Parker bevezet egy, a tudományos életrajzokban szokatlan vizsgálati szempontot: nemcsak a császár politikai és katonai életútját követhetjük végig, de a szokásosnál nagyobb hangsúlyt kap a magánélete is. Néhol az az érzésünk, hogy már-már bulvárszinten nyerünk betekintést a császár életének legapróbb részleteibe (például külön fejezetek szólnak Károly nemi életéről, az erről szóló udvari pletykákról vagy legkülönfélébb egészségügyi gondjairól, ugyanakkor hitének mély megéltetéséről is). Parker emellett pszicho-historikus elemzéssel is él: a császárról szóló korabeli leírások és szemtanúi (például a humanista szellemóriás Rotterdami Erasmustól származó) beszámolók, feljegyzések alapján végigköveti, hogyan is viseltetett V. Károly politikusként, katonaként egy-egy adott szituációban. Ezáltal a magánembert is vizsgálja; ám itt nem áll meg, hanem következtetéseket is levon a császár körülhatárolható személyiségjegeit illetően.

A könyv másik célja, hogy V. Károly teljes élettörténetén keresztül bemutassa a kora újkor kezdeti, a 16. század Károly nevével fémjelzett első felének politikai-hadtörténeti viszonyait, egészen uralkodásának végéig: paradox módon a lenyugvó nap metaforával illetve birodalmát (utalva ezzel a népszerű, hozzá kapcsolható spanyol mondásra: „birodalmában sohasem nyugszik le a Nap”).

A felhasznált irodalom impozáns mennyisége is kifejezésre juttatja, hogy V. Károly egyetemes uralkodó volt. Parker hatalmas szakirodalmi bázissal dolgozott, amely elsősorban angol, spanyol, német, francia és olasz nyelven keletkezett a témában. A kötet forrásjegyzéke pedig újonnan feltárt spanyol, latin, német, holland, olasz és angol nyelvű korabeli munkákra terjed ki. Ezeket a jegyzékeket követően Parker önálló fejezetben, több oldalon keresztül sorolja a különféle levéltárakból általa újonnan feltárt források jelentőségét, relevanciáját a témára nézve, illetve hogy melyik intézmény miben is lendítette előre a kutatásait. A könnyebb tájékozódást segíti az igen részletes – politikai, katonai eseményekre és V. Károly magánéletére kiterjedő – kronológia is, amely hármas területi osztásban: Európa, illetve az európai fennhatóság alatt álló területek három nagy régiójára (Spanyolország, Itália és a Mediterráneum; Németalföld és a Francia Királyság; Anglia, Skócia és az amerikai területek) bontva tárja elénk évről évre az eseményeket. A tudományos apparátuson kívül figyelmet érdemelnek a kötetben a színvonalas, a megértést segítő illusztrációk: térképek, táblázatok és korabeli ábrázolások (festmények, metszetek) is.

A mű négy fejezeten keresztül tárgyalja a császár életútját, politikai és hadtörténeti jelentőségét. A mindenkori uralkodóportrék alapja a családi leszármazás végigkövetése, a családi örökség (területi és anyagi) bemutatása, mely alól jelen munka sem kivétel. Az első fejezet V. Károly származását, rokoni kapcsolatait veszi górcső alá, így képet kapunk azokról a dinasztikus kapcsolatokról, melyek a 15–16. század folyamán a császár erős legitimációját adták. Még III. Frigyesről (ur. 1452–1493) származott

a gondolat, miszerint a dinasztia nagyságát házassági politikával is meg kell alapozni, illetve időről-időre ezáltal is folyamatosan erősíteni kell. Ezért ő maga a portugál Avis Eleonórával kötött házassága és az utódok révén uralni tudta a Habsburgok fennhatósága alatt álló „belső, nyugati” régiókat. Utódja, I. Miksa császár (ur. 1508–1519) folytatta ezt a politikát, Burgundiai Máriával házasságot kötve hozzájutott a burgundiai örökséghez: a gazdag németalföldi tartományokhoz. Az ő gyermeke, I. Fülöp (ur. 1506) Kasztília királyaként immáron az Ibériai-félsziget teljes ura lett, végül a sorban azt a Ferdinándot kell megemlíteni, aki Jagelló Annával kötött házasságot és erre építve jogot formálhatott a Magyar Királyságra is. Mindezen Habsburgok örököse az a Károly, aki az elődök által szerzett területek abszolút ura lett: mind a családi kapcsolatokat illetően, mind pedig erre alapozva politikai és katonai értelemben – a Habsburg fennhatóság kiterjesztésére Parker a *strategic marriages* (stratégiai házasságok) és a *matrimonial imperialism* (házassági imperializmus) kifejezést alkalmazza, ami jól rávilágít mindennek a politikai fontosságára.

Ennek a dinasztikus politikának Parker szerint V. Károly uralkodására értek be az eredményei. Így Károly nemcsak abban a tekintetben érdemli meg a figyelmet, hogy a Német-római Birodalom fennállásának csaknem ezer évében az ő uralkodása alatt érte el legnagyobb területi kiterjedését (az általa igazgatott birodalom öt régiót felölelő császárságot jelentett, ami az osztrák tartományoktól egészen az újvilági gyarmatokig, a Balti-tengertől Észak-Itália egy részéig terjedt), de Parker szerint a 16. század elejének legfontosabb, legmeghatározóbb eseményei mind a Német-római Birodalomhoz és V. Károly nevéhez kapcsolhatók. Károly volt az első uralkodó a vizigótok óta, aki egész Spanyolországot is uralta, és így döntő szerepet játszott a Trastámara-ház elődjei által megkezdett egységesítési folyamat továbbvitelében is. Nem véletlen, hogy a szerző a császári nagyságról kifejtett teóriáját a Károlyról készült ábrázolásokkal támasztja alá: a korabeli művészek (Peter Paul Rubens és követői) hol Marcus Aurelius klasszikus attribútumaival ábrázolják, lóháton, illetve a modern idöket jelképező módon, a glóbuszt magához öelve, hol az általa legyőzött uralkodók között, amint a francia király, az oszmán szultán, a római pápa és a protestáns német fejedelmek rabokként sorakoznak előtte. Ebben a körben Krisztus földi helytartója, a római pápa is csak mellékkarakterként jelenik meg a császári nagyság mellett.

A második fejezet az 1519-ben frissen megválasztott német uralkodó hatalmának megszilárdítása körüli eseményeket, V. Károly politikai és katonai szempontból leg sikeresebb időszakát tárgyalja, amikor világi és egyházi riválisait egymás után sikerül számos hadjáratban legyőznie. Köztudomású, hogy Károly legfőbb politikai ellenfele I. Ferenc francia király (ur. 1515–1547) volt, a korszakra pedig rányomta bélyegét a Habsburg–Valois rivalizálás, hiszen Ferenc király is aspirált a német-római császári trónra Károly ellenében (támogatást is szerzett többek közt a trieri és brandenburgi választóktól). A rivalizálás 1521 és 1526 közötti időszakában nagy háborúskodás zajlott – a *casus belli* több hatalmi kérdésből adódott össze: egyrészt Ferenc igényt tartott

a gazdag észak-itáliai városok, főként Milánó és Genova feletti uralomra, Károly pedig elsősorban Burgundia megszerzését tűzte ki célul, de nyilvánvalóan a császári cím elnyerése volt mindkettőjük igazi célja. Ennek keretében a paviai ütközet (1525) francia vereséget hozott, melynek során Ferenc fogságba esett, majd ezt követően zajlott Károlynak a pápával való leszámolója is 1527-ben, amit a Sacco di Roma terminussal illet a történetírás. Ugyanakkor a franciák felett aratott győzelem mellett a másik következmény az volt, hogy a vesztes francia udvar szövetséget kötött a törökkel, s ezzel, mondhatni, évszázadokra presszió alá helyezte a Német-római Birodalmat (is). Ily módon a császárság harapófogóba került, és ez a kétirányú fenyegetés határozza meg a birodalom politikáját egészen a 18. század első harmadáig.

A könyv harmadik fejezete az 1530-ban megkoronázott császár belpolitikai helyzetét tárgyalja. A külpolitikai és katonai stabilitás megteremtése után Károly elérkezettnek látta az időt arra, hogy birodalma belső rendjét is megszilárdítsa. Az uralkodó nem titkolt célja volt, hogy a Német-római Birodalom egységes, erős, a dinasztikus politika erőteljes térnyerésével sikeres és az európai hegemonia szempontjából abszolút módon vezető hatalmi tényezővé váljon. Parker szerint talán ennek a célnak a megvalósításában érzékelhető az a fajta kompromisszumkészség, amely Károly politikáját jellemezte. A kiegyezés, az átgondolt diplomácia, amit igyekezett folytatni, jól érzékelhető és ábrázolható a vallás, a kereszténység korabeli helyzetére, állapotára vonatkozóan is. Pontosan ismerjük például az 1521-es wormszi birodalmi gyűlés történéseit, ahol a császári és pápai szupremáciát elutasító Luthert – akit az egyházból való kiátkozásával és birodalmi átokkal fenyegetnek – Károly már a gyűlés alatt vagy közvetlen azt követően elfogathatta volna és átadhatta volna az egyházi inkvizíciónak. Parker azonban abban, hogy ezt a császár nem tette meg, toleranciát és kompromisszumkészséget lát. Ugyanakkor emlékeztet arra is, hogy Károly uralkodásánál érdemes a realitásokat is figyelembe vennünk. Ezekben az években ugyanis a német-római császári hatalom tulajdonképpen még nem volt több pusztá címörökségnél, hiszen az 1356-os német aranybulla jelentősen visszavetette a tényleges császári hatalmat. Egyrészt a jogi örökösödést felszámolva immáron bizonyos előre meghatározott egyházi és világi fejedelmek, a választók rendelkeznek ahhoz joggal, hogy a mindenkori császár személyéről döntsenek. Másrészt az egyházi tisztségek tekintetében nem a rátermettség és az életkorból adódó tapasztalat, hanem sokkal inkább a politikai érdek és a pénzügyi tényezők alakították az erőviszonyokat a birodalomban. A hatalom aktuális letéteményeseinek, a választófejedelmeknek a megvesztegetésével eleve az erősebb anyagi háttérrel rendelkező jelölt tehetett a fejére a császári koronát – a mű itt egyfajta pókerjátszmához hasonlítja a Ferenc és Károly közti hatalmi rivalizálást, ahol a magasabb licit jelenti a siker kulcsát. Károlynak 1,5 millió firenzei aranyforintba került a trón megszerzése. Ettől eltekintve Geoffrey Parker szerint ez Károly számára kiváló befektetésnek bizonyult, hiszen hosszú távon – négy évszázadra előre – megszakítás nélkül biztosította a Habsburg-ház számára a császári koronát.

V. Károly mindvégig igyekezett birodalmában a császári függetlenséget és saját kizárólagos, autonóm hegemóniáját biztosítani. A mű hangsúlyozza: nem túlzás kijelentni, hogy hosszú uralkodása alatt ezt sikeresen végre is tudta hajtani, mert a belpolitikai krízisek ellenére birodalma egységes maradt. A szerző szerint ennek az is volt az oka, hogy – ha már a külpolitikában ezt nem is tudta elérni, de – legalább a német területeken nem keveredett nagy és összetett háborúba. Parker kiemeli, hogy a császár a belpolitikai sikereit nagyszerű tanácsadóinak, a hozott családi-politikai örökségnek és saját személyiségjegyeinek együttesen köszönhette. A negyedik elem, amely ezeket kiegészítette, már a kortársaknak is feltűnt: a katonás jellem és fegyelmettség. A szerző a velencei követet, egy bizonyos Bernardo Navagerót idézi, aki visszaemlékezésében Károlyt a háború megszállottjának, katonás jellemnek írta le, aki minden esetben személyesen volt jelen a csataterén, örömet lel a háborúban. Károly hadjárataiban kockáztatta egészségét és életét, de ennek meg is volt az eredménye, mert a kortársi vélekedés szerint sok esetben épp a császár taktikai fellépése jelentette a siker zálogát.

A birodalom belső válságait Parker értékelése szerint Károly mindennek következtében sikeresen tudta kezelni – egészen az 1550-es évekig, amikor pályája hirtelen megtört. Bár a birodalom területei egyben maradtak, de a császári hegemónia az 1555-ös augsburgi vallásbékében megpecsételődött. Ha úgy tetszik, ezzel a császárság intézményének egyházi és politikai tekintélye egyaránt odaveszett. A császár anyagilag ellehetetlenült, politikailag pedig elszigetelődött.

A mű utolsó fejezete a német-római császárság intézményének és Károly uralmának finanszírozási problémáival foglalkozik. Annak a körülményeit fejtegeti, hogy a 15. század vége felé Európa már átélte egy pénzügyi válságot a gazdaság megnövekedett pénzigényéből fakadóan, amit az európai nemesfémforrások már nem tudtak kellően kielégíteni, hiszen a közép-európai és az afrikai bányák kimerülöben voltak. A 15–16. századi felfedezésekkel látszólag a probléma megoldódott, az arany elkezdett óriási mennyiségben beáramlani Európába, de – mondhatni – „bele is fulladtak az aranyba”: olyan sok ömlött belőle az európai gazdaságba, ami tönkretette a kontinens pénzrendszerét. Az arany értéke emiatt drasztikusan csökkent. Pénzfelesleg keletkezett, a 16. század 30-as, 40-es éveitől kezdve aztán elindult ennek a feleslegnek az „elégetése” is a történelemből jól ismert korabeli európai háborúkban. A gazdasági összeomlás Károly impériumát sem kerülte el, spanyol uralma ugyanis gazdasági szempontból katasztrofálisnak bizonyult. Parker rámutat arra, hogy noha uralkodása alatt a Kasztília által fizetett adók háromszorosára nőttek, majdnem minden beszedett összeg az augsburgi, genovai és holland bankárokhoz került, azoknak a hiteleknek a kiegyenlítésére, amelyekkel Károly a számlákat fizetők érdekeivel gyakran ellentétes politikákat finanszírozott. Miután a császár kimerítette kincstárát azzal, hogy túl gyakran és túl sokáig háborúzott, hatalmas adósságot hagyott hátra, ami államcsődöt idézett elő.

További problémákat okozott a birodalom hatalmas kiterjedése. Parker külön fejezetben elemzi, hogy a több kontinensen átívelő birodalom információs akadályokkal küzdött, ami a kormányzás szempontjából számos nehézség forrása volt. Példaként hozza Károly és Ferdinánd 1520-as évekbeli levelezését: a levelek átlagosan negyven nap alatt érkeztek meg a feladótól a címzetthez, sőt olykor több mint két hónap kellett hozzá. A szerző az 1526 augusztusában lezajlott mohácsi csatát is megemlíti: az ekkor Granadában tartózkodó Károly csak két hónap elteltével szerzett tudomást a vereségről.

V. Károly uralkodása valóban korszakhatárt jelentett Európa történetében: halálával a Habsburg családi területi egység megszakadt, különvált a spanyol (Fülöp) és az osztrák (Ferdinánd) ág. Parker szerint az objektivitás megköveteli ugyanakkor, hogy nyilvánvalóvá váljon: Károly meg volt győződve arról, hogy birodalma területeinek halála után is szövetségben kell maradniuk, ám nem szorgalmazta, hogy ez egyetlen utód irányítása alatt valósuljon meg.

Megvonva a mérleget, Károly legnagyobb érdemének azt tekinti a szerző, hogy – nem utolsósorban személyes rátermettsége miatt – egyben tudta tartani birodalmát. Ily módon a korabeli európai politika kiemelkedő alakja volt. Parker szerint V. Károly tekinthető az utolsó nagy német-római császárnak, akinek célja egy keresztény világbirodalom megszervezése volt, bár ebben kudarcot vallott. Hosszabb ideig nagyobb hatalmat birtokolt, mint bármely más európai uralkodó előtte vagy utána, és sikere nagyban személyiségjegyeinek is köszönhető. Károly több szempontból is korszakhatáron uralkodott, hiszen szembesült az újkor kihívásaival – többek között a reformáció okozta vallási megosztottsággal –, továbbá igyekezett semlegesíteni a Francia Királyságot, próbálta megújítani a török elleni kereszties hadjáratot, és mindemellett törekedett arra is, hogy megreformálja a Szent Római Birodalom központi kormányzatát.

Összességében Geoffrey Parker műve alapvetően formálja át az V. Károly császárról alkotott korábbi képet. A könyv legfontosabb eredménye egyértelműen annak a pszichoanalitikus nézőpontnak köszönhető, amely révén a szerző a császár személyét közel tudja hozni az olvasóhoz. Segítségével élményszerű képet kapunk V. Károly életéről, tetteiről, de gondolkodásáról is.

Ez a hatalmas forrásbázisra épülő munka elsősorban a széles nyilvánosság számára íródott, stílusát közérthető megfogalmazások jellemzik, de hatalmas és színvonalas tudományos apparátusa miatt a politika- és a hadtörténetírás is egyaránt haszonnal forgathatja. Az életrajz Parker alapos történeti elemzéseinek és írói vénájának együttes eredményeként rendelkezik minden eszközzel, hogy megismerhessük egy kimagasló politikai és hadvezér sorsán keresztül az adott történeti korszakot és annak mentalitását.

Gorzás Benjámín